

# V A R P A I

LITERATŪROS  
ALMANACHAS  
1944

V A R P A I  
1944 METAI

Redaktorius: K. Jankauskas,  
Redakcinė Komisija: F. Kirša,  
V. Staugaitis ir J. Jankus.  
Redak. bendradarbis korektorius  
Pr. Markelis.

Leidėjas: Šiaulių Apygardos Lie-  
tuvų Meno ir Mokslo Centras.

ŠIAULIŲ  
MENO IR MOKSLO CENTRAS

gi matė piemenėli, kuris taip pompastiškai kreiptus į savo šeiminkės motiną?! Kalvio gi tūksančiai velnių ir šimtai raganu primena daugiau Busenaro romanu piratus, o ne mūsų kaimo meistro keiksmą.

Dar vienas dalykas. Negalima, aišku, reikalauti iš rašytojo, kad jis veikalą rašytu tarmiškai, bet vis dėlto veiksmas vyksta ne „kažkur Lietuvoj“, bet kurioje nors konkrečioje vietoje, taigi lokalinis koloritas, šiaip ar taip, turi bent kiek atsispindėti ir kalboje. Pjesėje to ir kvapo nėra.

Ir vis dėlto mes turime tik džiaugtis, kad „Kaimynai“ padidino mūsų negausią dramatinę literatūrą, tuo labiau, kad jie užims joje toli gražu ne paskutinę vietą.

T. S. t.

*Gražina Tulauskaitė, VĖJO SMUIKAS, eilėraščiai, Valstybinės Leidyklos leidinys, 1944 m.*

Ivairiais balsais dangaus angelų chorai garbina Viešpatį. Ivairiais balsais žemės poetai gieda žmogaus didybę ir menkystą. Yra poezija, kuri suvirpina visas mūsų vidaus stygas, verčia aukštyn juodus pasamonės vandenis ir veda žmogų iš proto, yra kilni poezija, kelianti žmogų dideliems darbams, yra, pagaliau, poezija šalta, kruopšti ir ažūrinė, kaip auksakalio filigrana. Tautos gėnijas, lyg tas dirigentas, savaip derina ir ugdo kiekvienas savo chora. Ir tai poezijos sutartinei daug ko trūktų, jei kartas nuo karto iš jos neišsiskirtų švelnus, minorinis, moteriškas balselis, su dideliu kuklumu ir nuoširdumu apdainuojantis savo mažytės širdies rūpesčius, našlaičių ašaras, skurdo baisumą ir laimės troškuli. Kiekvienos tautos poezijoje yra gana aiškiai apibrėžta sritis moteriai — poetei, ir yra tonas, kuriuo prabilusi ji mus be galo sujaudina.

Prieškarinėje Lietuvoje, jaunuju mūsų poetų plejadoje, turėjome tokią poetę. Ji mokėjo mums papasakoti apie akmenėli, kuris „turi šaltą širdį“, ir apie piene, „rymančią vėjų pabarėly.“ Netekome jos. Gražina Tulauskaitė būtų lyg pašaukta užimti vakuojančią vietą, papildyti praretėjusias eiles. Bent taip galima išaiškinti sau pasirodymą naujo jos eilėraščių rinkinio „Vėjo smuikas.“ Tačiau pašauktasis nevisada dar būna ir išrinktasis. Taip atsitiko ir čia.

*Pasaką turėjau dailią*

*Aš tada, kai pamilau... (36 p.)* tiesiai ir per daug jau prozaiškai paaiškina mums poetė, kalbėdama apie tą svarbiausią savo gyvenimo įvyki. Ir iš tiesu, meilė, ir vien tik meilė, be mažos keletu eilėraščių aukos Dievui ir Tėvynei, yra pagrindinis visos jos knygos motyvas. Deja, tai ne užsiliepsnojęs aistra, ne nuskriaustos širdies kančios, o kažkokie sudėję meilės prisiminimai. Poetė, atrodo, šiandien jau nieko nebepergyvena, nedrąsina savęs jokiom naujom avantiūroms, atvirkščiai, ji dar nuolat moko savo „mažytę širdį“ nepasitikėti viliotojais ir „palikus žmones smulkius, džiaugtis savo vienuma.“ Tokie planai būtų labai protingi ir dargi pagirtini, jei, atsidūrus vienumoje, neužteiktų noras iš nuobodulio rašyti eiles savo praeties pergyvenimų sąsąka. Melė yra gražus dalykas, bet kartu tai labai nedėkinga tema poezijai, ir parašyti gerą eilėraščių apie sąslavynan išmestą šukę yra žymiai lengviau, negu bent vidutinišką apie meilę. Poetų nuo meilės, žinoma, neatgrasinsi, ir Gražina Tulauskaitė, o drauge su ja ir šimtai jos seserų dešimtyse Lietuvos gimnazijų ir toliau rašys tuos trafetinius, abstrakčius meilės svaichiojimus, neleis po dulkėmis ilsėtis pasenusiam poezijos rekvizitui, išjudins žvaigždes, mėnulį

ir jūrą, liepas, beržus ir klevus, lelijas, rožes ir baltasias alyvas, gervas, sakalus ir peteliškes ir toliau pins, dažnai net nebesu-prantamus, „poetiškų“ žodžių rezginius:

*Kas gi patikėtų, kad ir josios draugės  
Buvo tiktai žvaigždės ilgesio naktims!...*

*Vienišas gi beržas, gale lauko  
Pasakas kuždėjęs, baigdamas*

*užkimi. (42 p.)*  
Ir visa ši svajinga meilės poezija bus pridengta kuklumo šydu: *Kad ir aš mylėti moku —  
Niekas nežinos...*

*(38 p.)*  
Skaitytojas, žinoma, nėra tiesioginiai suinteresuotas žinoti, ar Gražina Tulauskaitė moka mylėti ar ne. Jiš mieliau norėtų matyti ją mokačią rašyti eiles apie meilę. Tačiau, deja, šie anemiški eilėraščiai, apkaityti popierinėm gėlėm, nieko bendra neturi su jokia meilės rūšimi.

Tiek dėl tematikos. Užtat ekspresijos srityje vėjai daug gaivesni. Kad ir keista, Gražina Tulauskaitė nesukelia, kaip dažnas blogas poetas, neapykantos ir noro trenkti kur nors į kampa skaitomą poezijos knygą. Atvirkščiai, jos prozaiškumai ir blogo skonio banalybės, puoselėdami kiekvieno širdy nešiojamų nusidėjimų prieš muzas prisiminimus, mus nuteikia svajingai ir giedriai, dažnai, sakyčiau, net linkmai ir tiesiog gundo pasidalinti išpūdžiais su savo kaimynu. Ar galima pykti ant poetės, kai ji rašo apie likimą:

*Aš matau jo rankoj knygą,  
Prirašytą kruvinai,  
Mūs abiejų dalią lygią,  
Baisiai nuskriaustą tenai.*

(18 p.)

arba:  
*O vėjai tardo vis jazminus,  
Kodėl toks sodas nesmagus.*

(21 p.)

arba:

*Reikės tuoj laidotuvių imtis...*  
(48 p.)

arba dar:  
*O tu vėl rymosi prie stalo,  
Kur raštų kaip sniego daug bus.*  
(11 p.)

ir taip toliau. Humoro versmė neišsenkama, galima būtų perrašyti kuone visą šį poezijos tomą, jei nebūtų gaila brangaus „Varpu“ popieriaus.

Poetės garbei reikia pasakyti, kad savo eilėraščių formą ji stropiai prižiūri. Eilutėje neprivalo trūkti nei vienos pėdos, nei mažiausio skiemenėlio, nors ir tektau i jos vidurį apščiai prikaityti visokių: bet, vis, čia, gi, ir, lyg, (prabėgomis suskaičiau jų keletą dešimčių), — metras turi būti dailus ir klasiškas. Tas pats ir su rimais. Priekaištų didelių negalima daryti: rimų sistema, kad ir neoriginali, kad naujovių ten ir nematyti, vis dėlto kuone ištisai išlaikyta. Ką padarysi, jei kartais dėl rimo būtąjį laiką ir tenka pakeisti būsimuoju (pav., 8 p., 27 p.), jei eilutėms reikia pripildyti kartais beprasmiškas, kartais juokingas uodegaites:

*Pro šali dienos plauks lyg tyčia,  
(= žilvičiais)  
Lyg jūra nerami banguos.*  
(53 p.)

arba:  
*Dienos bėga taip savaimė,  
(= laimė)  
Bėgs ir niekad nesustos... (75 p.)*

arba:  
*Liūdesys čia nė vienas  
(= kiekvienas)  
Niekuomet nepabus.*  
(64 p.)

arba:  
*Aš matau likimo pirštą  
Mums grūmojantį nesyk.  
(= nesakyk) (18 p.)*

Ir šitokiū būdu padaroma poezija.  
*Gal būt, Viešpatie, Tu man  
Gal dabar jau leisi  
Pačiulbėti paukšteliu  
Toj tyloj tyliausioj. (67 p.)  
Viešpatie mieliausias! Visu i*

poezija tikinčiųjų vardu kreipiuosi į Tave ir maldauju: neleisk paukšteliaiui čiulbėti toj tyloj tyliausioj, juk visokiais būdais galima Tave garbinti, todėl kam gi paukštelis dykai aušins savo snapelį. Neleisk, Viešpatie!

A. J. Greimas

*Juozas Povilonis „NEREIKALINGI ŽMONĖS“, novelės. „Sakalo“ leidinys 1944 m.*

Nereikalinga knyga. Deja, tiktai taip tegalima apibūdinti Juozo Povilonio novelių rinkinį. Nuosekliai galvojant, atrodo, kad ir pati recenzija yra nereikalinga, nes ka gi iš tuščio ašocio išpils. Tačiau „Nereikalingų žmonių“ ydos bei silpnybės yra tokios būdingos naujajai lietuviškai prozai ir, deja, taip jų atakliai laikomasi, kad privalu apie jas šia proga pakalbėti.

Patsai veikalo pavadinimas verčia tikėtis, kad autorius pavaižduos kokį nors platesnį visuomenės gyvenimo reiškinių, koki nors lūžį, kurio dėka ne tik atsiranda, bet ir pasidaro įdomus toksai „nereikalingas žmogus“. Nes jei žmogus „nereikalingas“ nuo pat gimimo dienos arba tokiu tampa dėl siaurai asmeninių priežasčių, tai juo gali domėtis tik mažas giminių bei pažįstamų ratelis, platesnė visuomenė jo likimui lieka abejinga.

Visuomenės krizės pagimdytą „nereikalingą žmogų“ sukūrė rusu klasikas Turgenevas, kuris yra autorius paties termino — „nereikalingas žmogus“. Mūsų literatūroje tokį literatūrinį tipą randame Biliūno kūryboje. Pavyzdžiui, asmeninėje Juozapotos nelaimėje ašikiai jaučiama visos tautos tragedija. Bet vienas visuomeniškumas dar nedaro veikala menišku — reikia, kad veikalo personažai būtų meniškai sukurti — gyvi, su charakteriu, aistromis, teigiamybėmis bei ydo-

mis, natūralūs žmonės, o ne kokie išgalvoti manekenai, kuriuos autorius, tampydamas virvele, verčia šiaip ar kitaip elgtis. Tam reikia ne tik paviršutiniško vaizduojamojo objekto pažinimo, (pav., žinojimo kokio nors tikro realaus gyvenimo įvykio, kuriuo yra paremtas literatūrinis kūrinys), bet ir nepaprasto akyumo — mokėjimo pastebėti kasdieniškume tai, kas yra giliai žmogiška, menkuose dalykuose — gilesnė esmė, *reikalinga kūrybinė fantazija*. Trumpaiariant, reikalingas talentas. — tai, kas ateina iš „Viršaus“. Visa kita: kompozicinė technika, kalba, stilius ir t. t., įgyjama darbu, kropsčumu ir studijomis. Talento gi joks darbštumas ar geri norai nepakeis.

Bet grįžkime prie „Nereikalingų žmonių“. Kas juos daro literatūriškai nereikalingus? Didžiausia yda yra tai, kad vaizduojamieji žmonės absoliučiai neturi jokio charakterio. Beveik visi jie yra kažkokie minkštakūniai bestuburiai gyvūnai, kurie visai nesugeba padaryti ką nors gera ar bloga, o jei ką ir padaro, tai tat įvyksta kažkaip atsitiktinai, visai nėra surišta su jų asmenybe. Atsiprašau! Jie asmenybės kaip tik ir neturi. Pavyzdžiui, doras žmogus padeda išvogti kooperatyvo kasa, nors jam tai ne tik neteikia naudos, bet net yra šlykštu (Gryna sažinė). Mat, taip elgtis ji priverčia... Kooperatyvo vedėjo (ne vedėjos!) akys. Patsai autorius, matyt, jaučia savo veikėjų nenatūralumą ir i pagalba kviečia mistika. Dvaro veranda turi tokią magiška ypatybę, kad per kelias dvarininkų kartas joje įvyksta vedybinės neštikimybės scenos. Na ir veranda! (Portretas).

Beveik visiems veikalo veikėjams gyvenime nesiseka, visi jie yra nelaimingi, bet dėl jų nelaimių kaltos ne aplinkybės ir ne jie patys, o autoriaus pikta valia.